

A MAGYAR HADTÖRTÉNELEM AZ EZREDEVES KIÁLLÍTÁSON.

Az 1896-ik évi ezredéves országos kiállítás célja: «Magyarország ezeréves fönnállása alkalmából hazánk szellemi és közgazdasági állapotát és előhaladását, különös figyelemmel annak történelmi fejlődésére, föltüntetni».

Bárha e czél körülírásában a történelmi fejlődés föltüntetése hangsúlyozva van, mégis nyilvánvaló, hogy az országos kiállítás első kezdeményezői korántsem gondoltak a szó szorosabb értelmében vett *történelmi* kiállításra; bizonyos, hogy szemeik előtt még akkor is, a mikor a *nemzetközi* kiállítás eszméje már végleg elejtett, inkább az 1885-ik évi sikerült országos kiállítás képe lebegett, imposansabb, nagyobb és fényesebb kiadásban, melyben a történelmi fejlődés is — annyira a mennyire a tér engedi — kifejezésre jutott volna. Sőt valószínű, hogy a történelmi momentum csakis a nemzetközi kiállítás és országos kiállítás közt folyt küzdelem eldőlése után kezdett előtérbe jutni, mert hiszen a nemzetközi kiállítás keretébe a történelmi kiállítás csak nehezen lett volna beilleszthető, s ha beillesztetik is, az bizonyára nagyobb mérvet nem ölthet s terjedelemre tán alig múlja fölül azon kiállítást, mely 1886-ban Budavár visszavételének emlékére a városligeti műcsarnokban rendeztetett.

Hogy a történelmi kiállítás mily csekély kiállítással bírt, bizonyítja azon körülmény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottságában még az 1892—93-iki télen is indítvány készült arra nézve, hogy az ezredéves kiállítás alkalmából külön magyar történelmi kiállítás is szerveztessék, melyben a magyar hadtörténelem is kiválóbb módon föltüntetve és képviselve legyen.

Az akadémia hadtudományi bizottsága volt ugyanis az, mely működési tervébe egy *Magyar hadtörténelmi Múzeum* létesítését már 1886-ban fölvette, ez eszmét nemcsak fölvetette, de propagálta s megvalósulását elő is készítette, a mennyiben a magyar közoktatási minisztériumhoz ez ügyben memorandumot intézett, s ennek folyamán kivitte, hogy a Nemzeti Múzeum ügyeit rendező bizottság a Magyar Hadtörténelmi Múzeum ügyét magáévé tette s elhatározta, hogy az a nemzeti Múzeummal szerves kapcsolatban létesíttessenek.

E múzeum létesítését azonban mi sem mozdíthatja vala jobban elő, mint ha az ezredéves kiállítás *hadtörténelmi* kiállítással kapcsolatik egybe.

Az akadémia hadtudományi bizottságának tagjai a múzeum és evvel kapcsolatban a hadtörténelmi kiállítás ügyét nemcsak az akadémiában, de azon kívül is, úgy a Nemzeti Múzeum ügyeit intéző bizottságban, mint az ezredéves kiállítást előkészítő férfiak köreiben is buzgón képviselvén, bizonyára érdemes részük van abban, hogy a történelmi kiállítás eszméje mindinkább tért nyert s az ügy ma már annyira fejlődött, miszerint kilátás van arra, hogy az ezredéves kiállításnak egyik fő és kétségtelenül legérdekesebb részét, az egész kiállításnak úgyszólván magvát, a történelmi kiállítás képezendi; hogy pedig a történelmi kiállításban a magyar hadtörténelem méltó módon legyen képviselve, arról ugyancsak a hadtudományi bizottság buzgó tagjai, a kikből a kiállítás hadtörténelmi csoportbizottsága megalakult, gondoskodnak, a mi az alább közlendő tervezetekből bőségesen ki fog tűnni.

A történelmi kiállítás eszméje ily módon általánosan elfogadva lévén, az ezredéves országos kiállítást szervező magyar kereskedelmi Minister úr Ö Nagyméltósága az 1893-ik évi február hó 27-én kibocsátott *általános program*-ban a kiállítást már általában két *főcsoportra* osztotta, melyek elsejét a *történelmi*, másodikat a jelenkori kiállítás képezendi.

Ez általános program a történelmi kiállítást következőkép körvonalozza:

«Magyarország kulturális fejlődésének főmozzanatai, nevezetesen a honfoglalástól, az azt követő századokban, történelmi korszakok szerint föltüntetve:

- a) történeti okmányokban,
  - b) régi eszközökben, iparművekben és történeti emlékekben,
  - c) művészi alkotásokban,
- És pedig különös tekintettel:

I. az egyházi életre,

II. a közszellem nyilvánulására és a magánélet alakulására,

III. a hadviselésre.»

Hogy a történelmi kiállításra s nevezetesen annak miként való szervezésére nézve, az eszmék még teljesen tisztázva nem voltak, mi sem bizonyítja jobban, mintha e szűkszavú és teljesen általános-ságban tartott programot a jelenkori kiállítás melléje nyomott programjával összehasonlítjuk, mely utóbbi már a részletes csoportbeosztást is — XX csoportban — föltünteti.

Nem sokkal több világhosszgot áraszt az ugyanakkor kiadott *részletes csoport-beosztási program* sem, mely különösen azért nem szerencsés, mert a hadtörténelmi kiállítást képezendő tárgya-
kat az általános történelmi kiállítás egyes csoportjai keretébe utalja s így teljesen szétforgácsolja. Így a «váarak, erődítmények és egyéb hadászati alkotások» az általános történelmi kiállítás *építészeti emlékek* csoportjába, a katonai irodalom termékei az *irodalom*, a katonai öltönyök, páncélok, sisakok, nyergek, fegyverek, pajzsok stb. a *ruházat* csoportba utaltatnak — a tulajdonképeni hadtörténelmi csoport: «*hadviselés, hadszerzés*» számára nem hagyatván föl egyéb, mint: a) ágyúk és nehéz fegyverek, trofeák, jelvények; b) csataképek; c) nemzeti hősök és legendáik.

E beosztás az érdekelt körökben s kiváltképen az akadémia hadtudományi bizottságában annál is inkább visszatetszést szült, mert általa a hadtörténelmi kiállítás jelentéktelenné zsugorodott volna össze és a bizottság terveit nem hogy előmozdította volna, de sőt azok hátráltatására is alkalmas vala.

Maga a történelmi fő csoport programkészítő bizottsága, melynek előadója az akadémia hadtudományi bizottságának szintén tagja, ez álláspontot csakhamar föladta, és április 16-án beadott javaslatában alkalmazkodott a hadtudományi bizottság kíván-ságaihoz.

A történelmi főcsoport tervezetéből ennek folytán a váarak, erődítmények stb. az első csoportból a hadtörténelmi 11-ik csoport-

hoz osztattak, a ruházat — 9-ik csoport — fölözlattatott és az ehhez utalt tárgyak a 6-ik (ipar), 7-ik (egyházi) és 11-ik (hadtörténelmi) csoporthoz osztattak be.

E változtatások a történelmi főcsoport április 16-án tartott ülésében a főcsoport által elfogadtattak. Ugyanez ülésen gróf *Keglevich István* nagyobb szabású indítványt terjesztett be, melynek lényege: 1. hogy pályadíjak, jutalmak és érmek kitűzése által a tudományos *kutatás* minden, nemzeti fejlődésünkre nézve fontos, jellemző tényre, mozzanatra és tárgyakra nézve serkentessék; 2. hogy egyes kiválóbb fontosságú kérdések megoldásával *szakférfiak* megbizassanak; 3. hogy oly helyeken, hol történelmi tudásunk hézagaira nézve a föld mélyében fölvilágosítást remélhetünk, szakszerű vezetés mellett *ásatások* rendeztettessenek.

Keglevich István gróf megjelöli egyszersmind a pályakérdéseket is, melyek a következők:

1. Mily humanitarius intézmény által lenne a honfoglaló Árpád és
2. az államalapító szent István emléke legméltóbban megörökítve? és hol létesíttessék az?
3. A magyar királyok rövid életrajzai, arcképükkel, kézirat-másolatokkal stb. olcsó kiadásban.
4. Magyarország jeles és hírneves férfiai és családjai; életrajzok, arcképek, fontosabb okiratok stb. díszkiadásban és rövidített olcsó kiadásban.
5. Magyarország történelmi térképei korszakok szerint, régi térképek fölhasználásával.
6. Magyarország várai, régi rajzok reprodukciói, várromok rajzai stb. alapján, a várkapitányok arcképeivel és életrajzaival.
7. A magyar ruházat, ékszer és fegyverzet. Diszmű.
8. A magyar eredetű «pánczéltörő» monografiája.
9. A buzogány monografiája.
10. Magyar tartalmú és vonatkozású könyvek és kéziratok jegyzéke.
11. A magyarok szereplése a külföldön.
12. Történelminevezettségű házak és helyek Magyarországon.
13. Magyarország fővárosának fejlődése.
14. Magyarország gazdasági és erdészeti térképei.

Végül kijelöli a gróf azon helyeket, melyeken ásatások sikerrel volnának eszközölhetők.

Nem akarunk itt Keglevich István gróf javaslatával, mely kétségtelenül a legnemesebb intenciók kifolyása, bővebben foglalkozni, de azért csodálkozásunkat mégsem tudjuk elrejtteni a fölött, hogy a nemes gróf számos pályakérdéseiben a magyar hadtörténelemmel alig foglalkozik s nyilván elfelejti, hogy a magyar nemzet ezer évvel ezelőtt fegyverrel foglalta el e hazát és ezer év óta fegyverrel védi meg s hogy a millenárius pályakérdéseknél, ha azok a történelmi főcsoportban vettettek föl, Magyarország fegyveres küzdelmeire kiváló súlyt kell fektetni, miből legalább 10 újabb pályakérdés merülne föl.

Azt hisszük különben, hogy az indítvány pályakérdései — akár kevesek azok, akár számosak — csak óhajtasok maradnak, azon okból, mert a pályázatok ma már ritkán vezetnek eredményre. Ezt mutatja legalább a tapasztalás.

Az indítványt egyébiránt a programm-készítő bizottság magáévá tette és a főcsoport-bizottságot fölkérte, hogy azt a kormány figyelmébe ajánlja.

A programmkészítő-bizottság, melynek előadója, dr. *Czobor Béla* akad. tag, kiváló buzgalmat fejtett ki, működését április 16-án befejezte s javaslatát a kereskedelmi miniszter úr Ő Nagyméltósága elé terjesztette.

Bárha e sorokban kiváltképen a hadtörténelmi csoport ügyeivel foglalkozunk, mégis szükségesnek tartjuk, hogy e helyen a történelmi *főcsoport* egész programját közöljük, mert hiszen a hadtörténelmi csoport működése is ezen, a főcsoport számára megállapított, keretben kell, hogy mozogjon.

A történelmi főcsoport programja a kereskedelmi miniszter úr Ő Nagyméltósága által 1893 április 21-én hagyatott helyben és szószerint a következő:

«A honfoglalás ezredéves megünneplése alkalmából, 1896-ban Budapesten rendezendő országos kiállítás kimagasló részét a történelmi főcsoportnak kell képeznie, mely Magyarország kulturális fejlődésének főmozzanatait: *történeti, műemléki és művészi* megvilágításban mutatja be.

Szemlélhetővé kell tennünk, hogy minő kulturális állapotban

volt mai hazánk a IX. században, a mikor őseink azt elfoglalták s minő kulturális mozzanatok magaslanak ki a honfoglalást követő századokban egész a legújabb időkig.

A történelmi főcsoport retrospektív jellege követeli meg, hogy a rendelkezésre álló anyagot hazánk történetének korszakai szerint csoportosítsuk, kiváló tekintettel az egyházi életre, a közszellem nyilvánulására, a magán élet viszonyaira és a hadviselésre.

A történelmi kiállítás anyaga a nemzeti fejlődés egyes szakaszainak megfelelő következő 8 időszak szerint osztatik be:

- I. A honfoglalás és a vezérek kora, Szent-Istvánig.
- II. Szent-Istvántól, az árpád-házi királyok kihaltáig (1000—1301).
- III. A vegyesházbeli királyok (hazánk fénykora: Nagy Lajos, Hunyadiak) a mohácsi vészig (1301—1526).
- IV. A mohácsi vésztől (a török hódoltság kora) a törökök kiűzetéseig (1526—1699).
- V. Az újabb kor, a nyugati befolyások uralomra jutásáig (Rákóczy) 1700—1750.
- VI. A nyugati befolyások kora, gr. Széchenyi István föllépteig (1750—1825).
- VII. Nemzeti föllendülés, szabadságharc, az alkotmány vizsgálata (1825—1867).
- VIII. Legújabb kor, alkotmányos élet, a királykoronázás jubileumáig (1867—1892).

Minden egyes szakaszban történeti írott emlékeink eredetiben, vagy legalább sikerült fac-simile-ben, továbbá a műemlékek gazdag sorozata, a legnagyobb szabású alkotásoktól kezdve le a kisebb művészetek (ötvösség, szövészet stb.) legapróbb tárgyáig, királyaink érmei- és pecseteig, szóval mindaz bemutatattának, a mi alkalmas, hogy a megfelelő időszakokról lehetőleg teljes és hű képet nyújtson.

Tekintettel arra, hogy némely, kivált az első századokból reánk maradt emlékek, csak hézagok és kulturánkról kimerítő képet nyújtani alig elégségesek: az egyes korszakok kimagasló történeti és kulturális eseményeit a szobrász vésője és a festőművész ecsete örökítse meg.

Csakis a képzőművészet alkotásaival lehet hatalmassá és teljessé tenni a történelmi kiállítás főcsoportját, melyben az egyszerű

pór előtt is érthetően beszélné el a művész kulturális fejlődésünk kimagasló mozzanatait korszakonként, melyekből az eredetiben bemutatandó műemlékek reánk maradtak.

Ennek megvalósíthatása végett értekezlet fog összehívanni, melynek tagjai a történeti főcsoport tiszteleti elnökén, elnökén és előadóján kívül: *Benczur Gyula, Császka György, Lotz Károly, Pauler Gyula, Strobl Alajos, Székely Bertalan, Zala György és Zichy Antal* bizotts. tagok.

Ezen értekezlet eredményéhez képest tétetnek meg a további intézkedések.

A többiekből folyólag, a történelmi kiállítás épületeinek szükségképpen a hazai építészet fejlődését föltüntető oly alkalmas keret gyanánt kell alkalmazkodnia az egész anyaghoz, hogy ezek is a mult időkről nyújtott képet teljesebbé tegyék.

A történelmi főcsoportba egybegyűjtendő anyag a következő:

1. *Építészeti emlékek* (fölvételekben és mintákban)
  - a) kiváló hazai székesegyházak, apátsági, prépostsági, plébánia- s egyéb templomok, kolostorok, kápolnák stb.
  - b) nevezetesebb köz- és magánépületek.
2. *Képzőművészeti alkotások* (eredeti példányok- vagy másolatokban):
  - a) a hazai szobrászat világi vonatkozású emlékei, sírkövek stb.
  - b) festészeti emlékek, történeti arczképek,
  - c) a réz- és fametszés emlékei,
  - d) miniature-festészet, címeres levelek stb.
3. *Zene- és színművészet.*
  - a) középkori psalteriumok, antiphonálék, cantionalek, énekes könyvek, zeneirodalmi termékek, stb.
  - b) orgonák, zongorák, fuvó- és vonó-hangszerek stb.
  - c) a magyar színművészet hajdan és annak irodalma.
4. *Az oktatás es tudomány története.*
  - a) a középkori zárdák iskolái,
  - b) mindenféle iskolák, papnevelő-intézetek, lyceumok, akadémiaiák, egyetemek.
  - c) találmányok, fölfedezések stb.
5. *Irodalom-történet.*

- a) a legrégebb termékektől kezdve tudománysszakok szerint ;
 írott codexek-, nyomtatványok-, kéziratok- és rajzokban,
- b) a könyvnyomtatás története hazánkban a budai krónikától kezdve ; hazai könyvtáraink (a Corvina-könyvtár maradványai, egyházak, főnemeselek könyvgyűjteményei stb.).
6. *Ipar* (világi vonatkozásában) :
- a) ötvös-*ipar*, vas- és fémipar, faipar ; az agyag-, üveg-, textil- és bőripar termékei korszakonként föltüntetve,
- b) régi hímzések, női kézimunkák,
- c) világi férfi- és női öltönyök (mentekötők, övek, díszbuzogányok, forgók, nyakláncok, karpereczek, sarkantyúk, függők, násfák, kapsok, hajtúk, fésűk stb.) costume-képek
- d) a hazai iparszervezet (cehékek és ipar-társulatok).
7. *Egyházi tárgyak* (a különböző vallásfelekezetek egyházainak berendezése, fölszerelése) :
- a) bútortat és díszítés (oltárok, szobrok, oltárképek, szószékek, szentélyszékek, keresztelő kúta, harangok, órák ; továbbá ikonostasok, úr-asztalok stb.) ;
- b) szerelvények (keresztek, kelyhek, úrmutatók, ereklye- és gyertyatartók, szenteltvíz-tartók és hintők, tömjénezők, aquamanilék, ampolnák, missalék, breviariumok, imakönyvek ; továbbá : artophoriumok, rhipidák, evangelistariumok, diptichonok ; valamint áldozópoharak, kannák stb.) ;
- c) egyházi öltönyök (főpapi ornatusok, infulák, pásztorbotok, gyűrűk, mellkeresztek, miseruhák, pluvialék, dalmatikák, stólák, manipulusok, antipendiumok ; egyházi fehérműek : albák, rochetumok, superpelliciumok, pallák, corporalék ; továbbá : koronák, encolpiumok, saccosok, omophorok, phelonok, epitrahilok, bedrenicák ; valamint úrasztal-kendők, terítők, szőnyegek stb.)
8. *Lakberendezés*.
- a) Fali és mennyezet-díszítmények (kárpitok, gobelinek, szőnyegek, plafondok),
- b) fűtő- és világító-eszközök (kandallók, kályhák, csillárok, fáklya- és gyertyatartók, lámpák stb.)

c) bútorok, asztal-fölszerelések stb.

d) konyha-berendezés.

9. *Pásztorélet, mezőgazdaság, erdészet, bányászat, halászat, vadászat.*

Ezen szakba vágó mindennemű eszközök, cikkek stb.

10. *Kormányzat és közszellem.*

a) országgyűlések,

b) vármegyék,

c) városok,

d) közigazgatási intézmények stb.

11. *Hadviselés, hadszervezés.*

a) várak, erődítmények, egyéb hadászati alkotások,

b) ágyúk és nehéz fegyverek, trofeák, jelvények,

c) katonai öltönyök (sodronyíngek, pánczélok, sisakok, keztyűk, sarkantyúk, nyergesek, lófölszerelések stb.), fegyverek (buzogányok, csatacsillagok, nyílak, puzdrák, kardok, pallosok, lándzsák, kopják, dárdák, alabárdok, török, puszkák, pisztolyok, karabélyok, pajzsok, tárogatók, dobok stb.),

d) csataképek, térképek stb.,

e) nemzeti hősök és legendáik.

12. *A nemzeti élet egyéb jellemző vonásai.*

a) lakomák, ünnepélyek (keresztelők, lakodalmak, temetések stb.)

b) játékok, tornák,

c) táncz stb.

Ezen anyagcsoportoknak megfelelőleg, ugyanannyi bizottság alakíttatik. E bizottságok kellő hatáskörrel fölruházva, működésüket *azonnal* megkezdik s önmagukat a szükséghez képest *kiegészíthetik*.

A csoportbizottságok viszonya a történelmi főcsoport plenumához a következő :

1. A történelmi főcsoport teljes ülésében tárgyalandók mindazon ügyek, melyek az egész főcsoportra vonatkoznak, valamint azon elvi elhatározást igénylő kérdések, melyek az egyes csoportok kiegészítését, működési irányát, keretét megszabják.

2. A csoportbizottságok működési köre kiterjed a teljes ülés elvi határozatainak végrehajtására, valamint mindazon intézkedé-

seknek önálló eszközlésére, melyek ezen elvi határozatok kifolyását képezik.

A csoportbizottság tagjai a következők:

1. *Építészet.*

Elnökök: *Steindl* Imre, *Czigler* Győző műegyetemi tanárok.

Előadók: *dr. Czobor* Béla akad. tag, *Fittler* Kamill építész.

2. *Képzőművészet.*

Elnök: *Bubics* Zsigmond kassai püspök.

Előadók: *Pulszky* Károly, az orsz. képtár igazgatója, *Pa-steiner* Gyula egyetemi tanár.

3. *Zene- és művészet.*

Elnök: *gr. Zichy* Géza, intendáns.

Előadók: *Bartalus* Istrán akad. tag, *Bogisich* Mihály, akad. tag, *dr. Váli* Béla minist. fogalmazó.

4. *Az oktatás és tudomány története.*

Elnök: *Fehér* Ipoly főapát, a közoktatási tanács elnöke.

Előadó: *dr. Kammerer* Ernő orsz. képviselő.

5. *Irodalom (könyvtárak).*

Elnökök: *Apponyi* Sándor gr., *Szilágyi* Sándor az egyetemi könyvtár igazgatója.

Előadók: *Kudora* Károly egyetemi könyvtárőr, *Dedek* Crescens Lajos egyet. könyvtártiszt.

Tag: *Dr. Városcy* Gyula, apátkanonok Kalocsán.

6. *Ipar (világi vonatkozásában és a világi costume-ök.)*

Elnökök: *gr. Sztáray* Antal, *Szalay* Imre min. tanácsos.

Előadó: *Radisics* Jenő, az iparműv. múzeum igazgatója.

7. *Egyházi csoport (berendezés, szerelvények, öltönyök).*

Elnökök: *Császka* György kalocsai érsek, *br. Hornig* Károly veszprémi püspök.

Előadó: *dr. Czobor* Béla, akad. tag.

Tagok: *Firczák* Gyula, munkácsi gör. kath. püspök.

Forster Gyula, min. tanácsos.

Popovics István, a Thökölianum igazgatója.

Szász Károly, ref. püspök.

Szmrecsányi Pál szepesi püspök.

Teutsch György Dániel ág. ev. püspök.

8. *Lakberendezés.*

Elnökök: *gr. Bánffy György, br. Radvánszky Béla.*

Előadók: *Fittler Kamill építész, Györgyi Kálmán építész.*

9. *Pásztorélet, mezőgazdaság, erdészet, bányászat, halászat, vadászat.*

Elnökök: *gr. Nádasdy Ferencz, Herman Ottó.*

Előadó: *Madarász Gyula, nemzeti múzeumi s.-őr.*

10. *Kormányzat és közszellem.*

Elnökök: *dr. Pauler Gyula orsz. főlevéltárnok, dr. Hajnik Imre egyetemi tanár.*

Előadó: *dr. Csánky Dezső orsz. allelevéltárnok.*

11. *Hadviselés, hadszervezés.*

Elnök: *Hollán Ernő altábornagy, akad. t. tag.*

Előadó: *dr. Szendrei János s.-titkár a m. kir. honvédelmi miniszteriumban.*

Tagok: *Gromon Dezső honvédelmi államtitkár.*

Dr. Pauler Gyula orsz. főlevéltárnok, akad. tag.

Balás György m. k. honvédőrnagy, a Ludovika-akadémia parancsnok-helyettese.

Rónai Horváth Jenő m. k. honvédőrnagy, kerületi segédtiszt Pozsonyban, akad. tag.

12. *A nemzeti élet egyéb jellemző vonásai.*

Elnök: *gr. Bánffy György.*

Előadó: *Tagányi Károly, orsz. allelevéltárnok.*

A kiállítás előmunkálataiként, egyes megállapítandó történeti kérdésekre díjak fognak kitűzteni és az esetleg szükséges kutatások és ásatások eszközésére hazai hivatott tényezők, tudományos testületeink, társulataink és egyleteink, (mint: Budapest fő- és székváros, a M. Tud. Akadémia, az Országos régészeti és embertani, a Történelmi- és Természettudományi-társulatok, a Műbarátok köre, vidéki társulatok, stb.) fölkérteni.

A hazánkból évszázadok viharai között megőrzött történeti emlékeink és ereklyéink együttes bemutatásán kívül, kiváló súly fog helyeztetni a külföld nyilvános és magángyűjteményeiben levő hazai vonatkozású műtárgyakra és emlékekre, melyek legnagyobb része igen hosszú idő óta idegen földön van, a nélkül, hogy valaha nálunk kiállítva volt volna.

E czélból s miután aránylag legtöbb anyag Ausztria nyilvá-

nos és magángyűjteményeiben van fölhalmozva: ezek föl kutatására es beszerzésére első sorban Bécsben és ennek kapcsán Párisban, Berlinben, Münchenben, Rómában, Konstantinápolyban és a szükséghez képest más külföldi városokban, ott lakó s összeköttetéseinél fogva befolyásos hazánkfiából *helyi bizottságok* fognak szerveztetni.

Végül az ezredéves kiállítás történelmi főcsoportjának sikerült megalkotása esetén, hazánk culturtörténetének egyúttlevő anyaga egy oly nagyszabású *illusztrált irodalmi műben* terveztetik megörökíttetni, melynek az ország egy fő- és középiskolájából sem lenne majdan szabad hiányoznia. Sőt egyes alkalmas képes lapjainak az ország minden népiskolája és kisdedőv intézete falain kell oktatni a nemzet kicsinyeit ezredéves állami életünk kimagasló eseményeire, hogy a millennium megünneplésének érzése áthassa már kisded korában a magyar nép gyermekeit s a letűnt évezred tanulságaiból merítsenek okulást, a hősök tetteiből erőt és a nemzetünket jellemző erények tiszteletéből lelkesedést az újabb ezredév nagy földadataihoz!»

E programm minden esetre elégséges alapot képezett arra, hogy most már az alsocsoportok is munkához lássanak. A csoportbizottságba kijelölt elnökök, előadók és bizottsági tagok a kereskedelmi miniszter Ő Nagyméltósága, mint az ezredéves kiállítás rendezője és Vaszary Kolos hercegprímás Ő Eminentiaja, a történelmi főcsoport elnöke által működésre fölhívatván, a csoportbizottságok nyomban megalakultak és tanácskozásukat azonnal megkezdették.

Természetes dolog, hogy a főmunka már a bevezetésnél is, a csoportbizottságok elnökeire és előadóira várt. Sokat kellett előlegesen megvitatni, megállapítani, sok irányban kellett már előzőleg kutatni, tájékozást szerezni, mielőtt maga a bizottság működhetett.

És e tekintetben a hadtörténelmi csoportbizottság nagyérdemű elnöke, *Hollán Ernő* altábornagy úr Ő Nagyméltósága és szakavatott, buzgó előadója, dr. *Szendrei János* miniszteri titkár úr, valóban kitűntek. Bámulatra méltó tevékenységet fejtve ki, alig egy hó múlva már kész tervvel léptek a csoportbizottság elé, s előterjesztették május 21-én azon jelentést, mely a történelmi főcsoport

bizottságát a rendezést illető elvi megállapodásokról és a legsürgősebben teendő előleges intézkedésekről a következőkben tájékoztatta:

I. Elvi szempontok.

«Nem lehet azon tág és terjedelmes térre bocsátkoznunk, mely a hadügyet egészben fölkarolja, annak minden ágazataira egyaránt kiterjed. Célunktól messzire elvinne bennünket, sokkal többet tennénk, mint a mennyire a kiállítás jellegének és követelményeinek megfelel, ha átaljában föltüntetni akarnánk, hogy a magyar nemzet, mely a hadtörténelemben oly kiváló szerepet játszott, hadügyét az idők folyamán át miképen rendezte és hogyan alkalmazta. Mi csak ahhoz alkalmazkodhatunk, a mi a kiállítási programban czélképen kitűzetett. Föladatunk annál fogva sokkal szerényebb körre szorítkozik és voltaképen csak abból áll, hogy a megállapított nyolcz fejlődési szakasz keretén belől, katonai emléktárgyak, fegyverek, csatakepek stb. kiállítása által fölmutattassék, miszerint a különböző korszakokban milyen volt a magyar hadügy állapota, milyen fázisokon ment keresztül, milyen változásoknak volt alávetve.

E föladatunkat megnehezíti a beosztás, melyet a történelmi csoport-bizottság megállapított, midőn azt kívánja, hogy a kiállítás anyaga nyolcz szakaszban csoportosíttassék. Nekünk a hadügyi kiállítás rendezésénél leginkább arra kell súlyt fektetnünk, hogy kidomboríttassanak, lehetőleg szemlélhetővé tétessenek a fontosabb mozzanatok, melyek a *magyar hadviselés* módjára lényeges befolyással voltak, a fegyverzetben és harcsmódban nevezetes változásokat idéztek elő. E czélből követnünk kellene azt a beosztást, melyet a hadtörténelem átaljában elfogadott, különösen pedig a mi szempontunkból kimutatni, hogy a magyarok harcsmódja és hadviselési modora, mely egészen más volt, mint a többi népeké a honfoglalástól kezdve, mondhatni a XV. századig nem sokat változott, lényegileg ugyanaz maradt a mi a vezérek s az Árpádházbeli királyok idejében, mely eredetiségénél és sajátosságaiban rejülő fölényénél fogva, a magyar hadakat oly bámulatos eredményekre, egész Európán át győzelemről győzelemre vezette. Nevezetesebb változás még csak a Hunyadyak korában állott be, kik a régi vitézséget és hadi intézményeket a renaissance-korral föltámasztott

klasszikus hadviselési elvekkel szerencsés összhangzásba hozni tudták. Azontúl a további fejlődés, a lőpor és tüzelő fegyverek használatának általánosabb elterjedésétől kezdve a nyugati államok és népek hadviselési módjának fokozatos fejlődésével egyenlő lépést tartott.

Az első századokból nem sok emléktárgyaink lesznek, a különválasztott szakaszokban annál fogva nagyobb hézagok fognak mutatkozni, melyeket imitációkkal, művészi alakításokkal, mint katonai alakok és csoportok, imitált fegyverek, trofeákkal stb. kellend kitölteni. A dekoratív részre egyébiránt, a történelmi fejlődésnek kidomborításán kívül azon oknál fogva is egyenlő gondot és figyelmet kellend fordítani, hogy a kiállításnak ez a része a nemzeti közérzületet kielégítse és megfeleljen a kegyeletnek, melylyel a magyar dicső multjának emlékei iránt viseltetik.

A szükségellendő térfogatra nézve ma még s általában addig nem nyilatkozhatunk, a míg tudva nem lesz, hogy mi minden fog beküldetni és mi mindennek elhelyezéséről kellend majd gondoskodni.

II. A kiállítási anyag beosztását illetőleg.

Minden szakaszban korszakonként rendezve, kell, hogy képviselve legyen :

1. a) A harcosok ruházata, fegyverzete, hadi felszerelése. b) Jellemző fegyverzetek a fejlődés föltüntetésére. c) Fegyverek, lövegek, hadi szerek gyűjteménye. d) Egy az időszakot jellemző katonai csoportozat és alakok (kachirozva).

2. Az időszak egyik kimagasló hadi eseményének, továbbá váraknak, — minták, modellek, nagyobbított rajzok által szembe-tűnő módon való kiemelése.

3. Zászlók, diadaljelvények, csoportozatokban (trofeák).

4. Hadi ereklyék, melyek hitelesen történelmi személyeknek tulajdoníthatók.

5. Rajzok, festmények csatákról, ütközetekről.

6. Arczképek, szobrok hadtörténelmi szerepet játszott személyekről, jelesebb vezérekről.

7. Könyvek, metszetek, festmények, szobrok, rajzok várakról, csatákról, arczképek stb., a mennyiben chronologikus rendben a

fölvett nyolcz történelmi fejlődési szakaszban eloszthatók nem volnának.

III. A kiállítás előmunkálatait illetőleg

a bizottság a következő munkálatokat véli teljesítendőeknek:

1. Pontos megállapítása, hiteles történelmi források alapján, annak, hogy milyen volt minden korszakban a katonai öltözet, fegyverzet, felszerelés.

2. Összeírása a bel- és külföldi gyűjteményekben található magyar vonatkozású fegyverek, hadiszerek, zászlók, diadaljelek, ereklyék, metszetek, festmények, arczképeknek. Fölvívások azoknak megszerezhetése végett a) a főispánok és horvát bán útján a hazai tóurakhoz, gyűjtőkhöz, megyék, városok, vidéki és iskolai múzeumokhoz, b) a külföldön alakítandó bizottságok útján a külföldi múzeumokhoz és a kiállítás elnöke útján a közös hadügyminiszterhez az ennek rendelkezése alatt álló gyűjtemények és raktárakban s első sorban a m. kir. kormány útján Ő Felségéhez előterjesztés és kérelem a császári ház tulajdonát képező fegyvergyűjteményben levő magyar hadtörténelmi emlékeknek a kiállításra leendő legkegyelmesebb átengedése iránt.

A hiányzó tárgyak imitáció és reprodukció útján lesznek előállítandók. Várak, csataképek pedig modellekben s nagyobbított rajzokban a katonai földrajzi intézetben megrendelendők lesznek.

3. Összeírása és összegyűjtése a magyar hadtörténelemre különösen az egyes csoportokra vonatkozó hadtörténelmi irodalomnak, továbbá javaslat egyes munkák és forrásoknak megbízás, vagy megrendelés útján való megszerezhetése iránt.

IV. A bizottság mindezen munkálatok megvalósíthatása tekintetéből már most egyes előleges intézkedéseket haladéktalanul megtéetni kíván, melyekre vonatkozólag

a) a kereskedelmi miniszter úr ő nagyméltóságához, mint a kiállítás elnökéhez, a következő fölterjesztéseket intézi:

1. Kéri egy ismert nevű szakférfinak kiállítás biztosa gyanánt leendő kiküldését, a ki, tekintettel azon körülményre, hogy ezen hadtörténelmi anyag minden valószínűség szerint a történelmi

főcsoport kiállítási anyagának túlnyomó nagy részét fogja képezni s így annak úgy a külföldön, mint az országban való egybegyűjtése, rendezése, fölállítása és szakszerű leírása, tekintettel az aránylag rövid időre, igen nagy munkát igényel — egészen ezen ügynek szentelhesse magát.

2. Kéri, hogy a közös hadügyminiszter úrtól, a bécsi arsenálban újabban rendszeresített konzervátorok sorából (Technische Beamte des Artill. Zeugwesens, Heeres-Museum, Arsenal Wien) egy szintén biztosítható minőségben kiküldendő szakegyént nyerjen meg, kinek föladata lenne, főleg a Bécsben levő anyag kiválogatása s a Mária Terézia korától kezdve a legújabb korig terjedő anyag itteni technikai fölszerelése és fölállítása.

3. Kéri, hogy a főispánokhoz, illetőleg a horvát bánhoz és esetleg külügyi képviselési hatóságaink igénybevételével is a külföldi bizottságokhoz, az előző szakaszban említett czélből a fölhívások a legsürgősebben megküldessenek.

4. Kéri, hogy miután Munkácsi Mihály a honfoglalást ábrázoló monumentális festményéhez számos nagyobb vázlatot, costume-és alak-tanulmányt festett, kegyeskedjék odahatni, miszerint ezek csoportunk kiállítása számára megszerezhetők legyenek, hogy a honfoglalás korabeli gyér fegyverleleteink művészi kiegészítéséül szolgálván, történelmünk ezen épen ünnepelt korszakának minél fölemelőbb s magasztosabb formában leendő bemutatásához lényegesen hozzájáruljanak.

b) Óhajtja továbbá a bizottság, hogy a *M. Tud. Akadémia hadtudományi bizottságához megkeresés* intéztessék oly czélből, miszerint tekintettel azon körülményre, hogy a nevezett bizottság kebelében vettett föl először a hadtörténelmi múzeum eszméje, mint a mely eszme kiállításunkkal is összefügg, szellemi támogatásában részesítse bizottságunkat :

1. oly irányban, hogy vele közlendő részletes programmunk kapcsán, szaktanácsával támogasson, esetleg egyes, a kiállítással összefüggő kérdésekre pályadíjakat tűzzön ki vagy irodalmi megbízásokat adjon;

2. adjon javaslatot a bizottság tudományos előmunkálatait és szakirodalma egybegyűjtését illetőleg;

c) *A kezelést* illetőleg a levelezések, meghívások, általában az

irodai teendők, a bizottság előadója által a kiállítási igazgatóság útján eszközöltetnek, megfelelő szabályszerű könyvek és irattár vezetése mellett.

Végül üléseit a bizottság mindenkor a kiállítási igazgatóság hivatalos helyiségében a történelmi csoport számára külön föntartott helyiségben tartja és megállapodásairól és eljárásáról a történelmi főcsoport-bizottság havonkint tartandó összes ülésének beszámol.

Midőn még a hadtörténelmi kiállítás részletes tervezetét 7/10 alatt ide mellékelnénk, jelen tiszteletteljes jelentésünk tudomásul vételét és jóváhagyását kérjük.

Budapesten, 1893. május hó 21-én.

Hollán Ernő,

altábornagy, a hadtörténelmi csoport-
bizottság elnöke.

Dr. Szendrei János,

a hadtörténelmi csoportbizottság
előadója.

Ha már ez előterjesztés is tanúságot tesz a hadtörténelmi csoport elnöke és előadója buzgó fáradozásáról, alaposágáról és körültekintéséről, még inkább meglephet bennünket a ritka készültség, szakavatottság, mely a következőkben adandó részletes tervezetben nyilatkozik, s ez a már említetteknek annál inkább érdeműl tudandó be, mert a hadtörténelmi csoportbizottság részletes tervezetével a történelmi főcsoport *összes csoportbizottságait megelőzte* s kiváló alaposága mellett elég terjedelmes munkálatával a főcsoportbizottságnál *elsőnek* köszöntött be.

A hadtörténelmi csoportbizottság részletes tervezete a következő:

AZ 1896-IKI EZREDÉVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS HADTÖRTÉNELMI
CSOPORTJÁNAK RÉSZLETES TERVEZETE.

A történelmi főcsoport rendezését illetőleg, a mintegy csak előlegesen fölvetett történelmi korszerű beosztás, a hadi fejlődés történetének fázisaival és korszakaival sokszor megegyeztetendő nem lévén, szükségesnek mutatkozott, ama fölvetett korszakok keretén belől

ugyan, azonban mégis részletesebb s pontosabban határolt beosztást fölvenni, és abban a kiállítandó anyagot már most kijelölni. Mindez tervezetünk szerint a következő:

I. A honfoglalás s a vezérek korára vonatkozólag a 997-ik évig.

1. Árpád vezér apotheozisa, környezve a hét vezértől, a mint Szerencsnél széttétekint a meghódított földön. Valamely kiváló művésznünk által plastikai módon előállítva, az egykorú leletekből, Leó császár adatai, valamint a régi orosz és tatár viselet nyomán megállapítandó costume-ök és fegyverzetben.

2. Ezen a plastikai művészet útján előállítandó csoportozattal kapcsolatban, Munkácsy Mihálynak a honfoglalást ábrázoló nagy képehez készült részlet- és tanulmány-rajzai, lehetőleg teljes sorozatban.

3. A honfoglalás lefolyásának térképe, a történelmi kútfők s különösen Anonymus nyomán, kimutatva egyúttal, hogy régészeti leletek mennyiben igazolják a névtelen jegyző topographiáját, (beregmegyei leletek, szihalmi ásatás, szirma-besenyői lelet, borsodi földvár stb.).

4. Honfoglalás korabeli s kétségtelenül meghatározott leletek kiállítása, melyek a következők: a benepusztai, verebi, galgóczi, szolyvai, hugyaji, balkányi, tiszalóki, pörös-horgosi, anarcsi, pilini, battai nagyteremiai, neszmélyi, szeged-öthalmi, nemes-ócsai, csorna-csatári, monaji szentes-nagyhegyi, szegedkirályhalmi, szeged-bojánhalmi, gödöllői, mogyorósi, erdőtelki, nagykürüi, nagyváradai és a székesfehérvári demkóhegyi leletek. Ósmagyar kardok, boglárók, kopjvasak, lózabla-részletek, kengyelek.

5. Ósmagyar vitéz, lovastól együtt eltemetve, a földben a sír keresztmetszetében bemutatva, a sírba tett fegyverekkel és a gyász, szertartás alkalmából a sírba lőtt nyilakkal. A verebi, szolyvai, pilini, székesfehérvári és monaji leletek alapján.

6. Népvándorlás korabeli leletek, s főleg azok fegyvereinek kiállítása; a honfoglalás korabeli leletekkel való közeli összefüggésük miatt és összehasonlításul. Avar leletek. A keszthelyi, ordasi, püspök-szent-erzsébeti stb. leletek. A nagy-szent-miklósi Attila

kincsenek tartott arany edények galvano-plastikai másolatai, főleg az egyik korszón levő hun lovas vitéz alakjáért.

7. Az orosz és délszláv, valamint tatár és török területen előfordult, s jórészen a szent-pétervári orosz es. akadémia archæographiai és archæologiai kiadványaiban publikált népvándorlás korabeli fegyverleletek, főleg pedig a Volga és Don vidéki vagyis a magyarok őshazája földjén a kurgánokban előfordult leletek, s az odesszai múzeumban levő sírszobrok, gypsmásolatban, vagy legálább rajzokban bemutatva.

8. Az eddigi honfoglalás korabeli fegyverleletek, teljes statisztikája és bibliographiája.

9. A kort jellemző fegyvertropheák, akként, hogy a meglevő néhány ősmagyar kard mintájára, valamint a Leó császár taktikájában leírt egyéb fegyverek, íjak, kopják stb. megkészítettén, s esetleg turulmadaras lobogókkal kiegészítettén, ezen csoportban diszítésül alkalmaztassanak.

II. Szent Istvántól, vagyis a magyar állam megalapításától az Árpádház kihaltáig. 997-től 1301-ig.

1. Szent István király kardja a prágai szent Veit egyház kincsei közül.

2. Szent László király, a mint a leányrabló kun vitézt legyőzi (1070-ben). Plasztikai csoportozat, előállítva az e korbelt s alább részletesen is felsorolandó lovas pecséteken ábrázolt costum-ökben, s esetleg a gelenczei, fülei és turnicsei, szent László legendáját ábrázoló falképeknek fölhasználásával is.

3. Az 1241-ik évi Sajó melletti muhi csata térképe, a spalato esperes krónikája, a m. tud. akadémia hadtudományi bizottságának, és a történelmi társulatnak 1878-ban eszközölt fölvételei, valamint Pauler Gyula tanulmánya alapján.

4. E korbelt teljes fegyverzet nem maradván reánk, néhány ily hadi öltözet reconstruálandó volna a fönmaradt hiteles emlékekből, nevezetesen első sorban az országos levéltárban őrzött lovaspecsétekből, minök például László somogyi főispáné 1236-ból, Opoj báné 1239-ből, és István ifjabb királyé, IV-ik Béla fiáé 1257-ből.

5. E korból származó leletek s netalán fönmaradt fegyverek. Így a nemesócsai, gerendási, szécsényi, letenyei, szabad-battyáni, karczagi, alpári, orosházi, karászi és tápió-szelei leletek, nagyobb részt a m. n. múzeumból.

III. Az Árpádház kihaltától, az Anjou és vegyes házbeli királyok kora, egészen a mohácsi vészig. 1301—1526.

Miután még e korszak elejéről is igen gyér számú emlékeink vannak meg tényleg a gyűjteményekben, a hitelesség igazolásának szempontjából itt is első sorban lovas és sisak pecséteink volnának eredetiben kiállítandók, s a kiválóbokról nagyarányú rajzok készíten-dők. Ilyenek volnának: Drugeth Fülöp nádoré 1322, Drugeth Vilmos nádoré, 1337-ből, László opuliai herczegé 1369-ből, István nádoré 1351-ből stb. A kor fegyverzetét legjobban jellemző s leg-szebb egypár ily hadi öltözet, azután az arra ezen korban befolyás-sal volt német és olasz hadi viselet egykorú emlékeinek is figye-lembe vételével elkészítendő és kiállítandó lenne.

2. A perdöntő bajvívás okmányaiból s különösen Pesty Fri-gyes és Hajnik Imre történetíróink kutatásai folytán annyira rész-letesen ösmeretes, sőt a fegyverzet is, a melyben a különböző kor-szakokban azt vívni szabad volt, oly pontosan le van írva, hogy két alakkal e bár jogszolgáltatási, de mégis egyszersmind harczy emléke is középkori életünknek bemutatható volna.

3. Róbert Károly király természetes fiának, Kálmán püspök-nek kardja (1317—1375.) kiállítandó a bécsi gyűjteményekből.

4. Nagy Lajos király korát illetőleg első sorban maga a nagy király volna bemutatható, még pedig háromféle képen is. Először székesfehérvári sirján pontosan kifaragva talált ostrom-sisakjából reconstruálható hadi pánczélatban, másodsor a párisi arsenál könyvtárának codexében levő festmény után torna-öltözetben, vé-gül pedig a bécsi képes krónikában levő kép nagy arányban meg-festendő lenne, hogy ez viszont a párisi codex képének hitelességét is támogassa.

5. Néhány főúri és köznemes harczos bemutatása bábúkon, a képes krónikából vett rajzok alapján készítendő hadi öltözetben.

9. A visegrádi, vajdahunyadi, diósgyőri és zólyomi váraknak, mint olyanoknak, melyek ezen egész korszakra nézve jellemzők, a mennyiben Nagy Lajos, Mária, Zsigmond és Mátyás királyok által építtettek — a jelenlegi állapot s a műemlékek orsz. bizottságának birtokában levő fölvételek alapján lehető nagyméretű modellekben, esetleg rajzokban való bemutatása.

7. Skanderbég, Hunyadi János fegyvertársa sisakjának és kardjának kiállítása a bécsi fegyvergyűjteményből.

8. Mátyás király teljes hadi vértzetben bemutatható volna, a bautzeni (szászországi) szobor, és a római freskó valamint Corvinoxekben levő miniatűrök alapján.

9. Kiállítandók lennének a Mátyás király kardja (Bécsből), a Mátyás király testőrségének tulajdonítható paizsok (Bécsből és a m. n. múzeumból); Mátyás király czímerével díszített paizs a bécsvárosi múzeumból, Mátyás király tulajdon paizsa Párisból és végül öltözetének és lovagló szerszámainak részei, valamint nyerge Becsűhely és Budweisből.

10. Nevezetesebb vezéreink és főuraink hadi öltözetének legmegbízhatóbb s többnyire ép oly monumentális jellegű, mint művészi becsű képei, már a XV. század második felétől kezdve sírköveiken és síremlékeiken maradván reánk, ezek összeíratván, róluk hű gipszmásolatok volnának veendőek, mint azt a m. n. múzeum illetőleg a m. történelmi arcképcsarnok már meg is kezdte. Ezek azután kiállítatván, általuk a középkori hadi öltözet fejlődése hazánkban a leghívebben lenne bemutatható.

Némelyiknek teljesen hasonmása található a bécsi udvari gyűjteményekben, melyek elkéretvén, az illető síremlék mellett kiállíthatók lennének.

Ily síremlékek a sok közül, Szentgyörgyi és bazini György grófé 1467-ből, Ujlaky Miklós és Lőrincz síremlékei 1478-ból, Szapolyay István nádoré 1499-ből, Szapolyai Imréné 1487-ből, Tarczay Tamásé 1493-ból, Telegdy Istváné 1504-ből, Máriaassy Istváné 1546-ból, Perényi Imréné, Warkócz Kristófé, Illésházy Istváné stb., stb.

11. Róbert Károly király korától kezdve, ugy Nagy Lajos, mint Zsigmond s talán még inkább Mátyás király alatt, sőt egészen a XVI. század közepéig, a tornák nagyban hozzájárultak

hazánkban a harczias szellem ápolásához és fejlesztéséhez. Egy ily torna, annak fénykorából, Mátyás idejéből, a siremlékek alapján a bécsi gyűjteményekből válogatandó hadi öltözetben igen könnyen bemutatható volna, legalább két pár alakkal. Az egyik pár játék-tornát a másik pár hadi tornát mutatna be.

12. Kinizsi Pál kardja és pánczelja a m. n. múzeumból.

13. Wagner Sándornak Dugovics Titus hősi halálát ábrázoló festménye a m. n. múzeumból kiállítandó lenne.

14. Budavára, illetőleg a királyi palota Mátyás korában plasztikailag előállítandó nagyobb modellben, esetleg festményben bemutatandó volna, a Schedel- és a Münster-féle krónikák képei alapján rekonstruálva.

15. Tekintettel arra, hogy Mátyás uralkodása hadi tényekben is legfényesebb korszaka történetünknek, valamely e korbéli nevezetesebb hadi esemény, vagy ezzel kapcsolatos tény, például Mátyás bevonulása az elfoglalt Bécsbe, ezen csoport keretében nagyobb szabású festményben lenne bemutatandó.

16. II. Lajos király hadi vértézete a bécsi udvari fegyvergyűjteményből.

17. II. Lajos királynak tallérjain levő lovas vértézett képe nagy arányban elkészítendő, a mennyiben az a meglevő pánczelzat hitelességét igazolja.

18. A mohácsi csata katonai térképe elkészítendő.

19. Székely Bertalannak a mohácsi csatát és II. Lajos holttestének föltalálását ábrázoló festményei a m. n. múzeum képtárából kiállítandók volnának, annyival is inkább, mert korhű costum- és fegyverképeikkel a korra nézve is tanulságosak.

IV. A török hódoltság kora. Szigetvár eleste, Buda, Eger és Temesvár visszavétele, a szolnoki, győri, esztergomi harczok, a Zrínyi, Thököly kora. Kuruczok és labanczok. Erdélyi fejedelmek harczai.
1526—1699.

1. Zrínyi Miklós hadi öltözete a bécsi udvari múzeumból.

2. Báthory István hadi öltözete ugyanonnan.

3. Báthory István kardjai a párisi és berlini hadi múzeumokból.

4. Rákóczy György buzogányai Bécsből és a magy. nemz. múzeumból.

5. Rákóczy György fejedelem kardja a zarskoje-selói orosz császári fegyvergyűjteményből.

6. Tiroli Ferdinánd főherczeg ezüst magyar huszáröltözete Bécsből és Karlsruhéból.

7. Kemény János fejedelem dísznyerge a magy. nemzeti múzeumból.

8. Apaffy Mihály fejedelem hadi vértézete a bécsi múzeumból.

9. Montecuculi Raimond és Savojai Jenő hadvezérek magyar vértézetei ugyanonnan.

10. Boeckay István fejedelem hadi buzogánya a nagyszebeni múzeumból.

11. Nagyszámú anyag állván már e korszakból rendelkezésre, az egyes fegyvernemek fölszerelése és ruházata külön-külön fölöltöztetendő alakok által bábúkon bemutatandó lenne.

Így a XVII. századbéli könnyű sisakos régi huszárságból impozáns csapat volna bemutatatható, a gráci fegyvergyűjtemény fölhasználásával. Akár a vajda-hunyadi vár másolata lenne a történelmi főcsoport kiállításának kerete, akár valamely hadi építmény lenne a hadtörténelmi kiállítás keretébe fölvéve, mindkét esetben megkapó és egyszersmind tanulságos képet nyujtana például, egy 20—30 lovas alakból álló csapat a vár udvarán.

A kapunál s a bástya, vagy várfalakon, korhű öltözetben muskétás és dárdás harcosok örködhethének, kik egyszersmind a szükséges őrzési teendőket tényleg is végezhetnék.

A lőréséken régi várpuskák és ágyúk volnának elhelyezhetők.

12. A többi fegyvernemekre és a csapatok ruházatára és fegyverzetére nézve, az egykorú képes hadi művek és metszetek bő anyagot szolgáltatnak, melyek főleg Lanfranchi Enea pozsonyi mérnök, továbbá Bubicz Zsigmond kassai püspök, a történelmi arcképcsarnok, és a m. n. múzeum gyűjteményeiből, valamint a Haller-codex képeiből veendő.

13. A XVI. és XVII. század nevezetes várainak metszetei és képei.

14. A budai vár plasticus, esetleg graphicus föltüntetése az

1686-iki ostrom idejében, nemkülönben Szigetvár, a fogarasi vár stb.

15. Csataképek eredeti olajfestményekben (melyek egy része külföldön van s melyek már külön jegyzékbe vannak foglalva, Kupeczky, Mányoky, Rugendas, Kaiser stb.) és rézmetszetekben a alakon kifüggesztendők. Ugyanitt lennének kiállítandók a Buda 1686-iki bevételét, továbbá a párkányi ütközetet, és a második mohácsi csatát ábrázoló gobelinek Ő cs. és ap. kir. Fölsége birtokából.

16. Kiváló hadvezéreink eredeti olajfestményü és rézmetszetü képei a történelmi arcképcsarnokból és a főuraink családi képtáráiból.

17. Ágyúk és tüzérségi fölszerelések a bécsi arsenalból; Oláh Miklós primás, Nádasdy Ferencz, az Eszterházyak, Batthyányak, Kérik, Révayak ágyúí, nagyszebeni és budai öntésü ágyúk, a két zólyomi ágyú, a párisi arsenalból, budai öntésü ágyúk a berlini Zeughausból, a krasznahorkai ágyúk, a magyar nemzeti múzeum ágyúí stb., stb.

18. Székely Bertalannak Eger hősi védelmét ábrázoló festménye a m. n. múzeumból kiállítandó lenne.

19. Zászlók díszítmény gyanánt a m. n. múzeumból, az ország egyéb nyilvános gyűjteményeiből, továbbá a bécsi udvari fegyvergyűjteményből.

A drezdai királyi könyvtárnak egy 1601-ben készült codexében 118 erdélyi hadi zászló van pontosan lefestve. Ezek szebb része hűen utánozható és troféákban alkalmazható lenne.

20. A török harcokban különös szerepet játszott naszádosok és csajkások intézményére vonatkozólag minden emlék egybe gyűjtetvén, az egykorú metszeten levő rajzokból reconstruálandó, hadi naszád a tavon bemutatandó lenne.

21. *Fejérváry* naszádos kapitány életnagyságú arcképe a történelmi arcképcsarnokból kiállítandó lenne, mint ezen fegyvernem ruházatának ösmertetésére vonatkozólag igen becses emlék.

22. Tekintettel a törökkel folyt több százados harcainkra, török hadi emlékek is lesznek kiállítandók. Azonban csak olyanok, melyek magyar földön ejtett hadi zsákmányok, vagy a melyek a

magyar hadviselés és fegyverzetre átalakító befolyást gyakoroltak. Ilyenek vannak a müncheni, drezdai, karlsruhei s a bécsi hadi múzeumokban, főleg a Bécs városi történelmi múzeumban, továbbá a fraknoi kincstárban s a m. n. múzeumban.

V. — II. *Rákóczy Ferencz kora stb. 1700—1750.*

1. II. Rákóczy Ferencz leghitelesebb arczképe a szász király gyűjteményéből.

2. Rákóczy Ferencz hadi zászlai, a bécsi és a m. n. múzeumokból.

3. A csapatok felszerelésének bemutatása fegyvernemenkint, fönmaradt emlékek, egykorú képek és metszetek s Thaly Kálmán történelmi művei alapján.

4. A hadi, illetőleg tábori sátorverés, általában a sátorkészítés hazánkban kezdettől fogva, utóbb némi török befolyás alatt bár, de igen ki volt fejlődve. Ez tehát a hadügy keretében bemutatandó volna. Így a két és három rúdú, a varrott és hímes sátor s egy kisebb sátor-tábor, hol esetleg a kiállítást őrző vagy a jelenlegi hadi viszonyok föltüntetésére küldött honvédőrség volna elhelyezhető.

5. A régi tábori hangszerek, kürtök, tárogatók, sípok és dobok törsgyökeres magyar zenéje új életre keltetvén, ezen hangszerek lehetőleg összegyűjtve, esetleg trófeákban alkalmazva, szintén bemutatandók lennének.

VI. *Mária Terézia kora, a sziléziai háborúk. A francia háborúk. Insurrectió. Az állandó hadsereg. 1750—1825.*

1. Csapatfelszerelések, fegyvernemek szerint bábúkon bemutatva, melyeknek hű képei részint a bécsi udvari metszet gyűjteményben, részint az egyes ezredtörténetekben föllelhetők.

2. A magyar ezredek egyenruházatának legkiválóbb formái a porosz háborúk idejéből, a berlini Zeughaus gyűjteményében megvannak, honnan diplomatai úton megszereltetvén, kiállítandók lennének.

3. Az insurrectiót illetőleg főleg Pozsony s Kassa város múzeumaiban számos emlék s egyenruházat maradt fenn, valamint megvannak egykorú rézmetszetű képei az összes megyei bandériumok egyenruházatának is. (Teljes példányok vannak Jász-Nagykun-Szolnok és Zólyom vármegyék levéltáraiban.) Mindezek rendszerbe foglalva bemutatandók lesznek.

VII. A nemzeti föllendülés korszaka, függetlenségi harczok. Az alkotmány visszaállítása 1825—1867.

A szabadságharcot illetőleg, a fölszerelés minden egyes fegyvernemre vonatkozólag felöltöztetett bábúkon, a fegyverzet pedig trofeákban lenne bemutatandó. Ezen egész csoport anyagát illetőleg a szabadságharcsi emlékek már létező múzeumának fölhasználásával.

VIII. A nemzet önállóságának, alkotmányos életének korszaka, Ő Felség: koronázási jubileumáig. 1867—1892.

Miután ezen korszak kiállítási anyagának jelentékeny része a jelenkori főcsoportba kebelezett XVII. számú, modern hadügyi csoportot illeti, kiállításunk ezen részére vonatkozólag a nevezett csoporttal megállapodva közösen fog kelleni eljárni, mire nézve viszont be kell várnunk ezen csoport részletes programját.

Végül a fentebb érintett összes korszakokra vonatkozólag, köz- és nyilvános levéltárainkból, valamint gyűjteményekből, kiállítandók lesznek, eredeti hadi szabályzatok, hadrendek, csatatervek, menetrendek, rendeletek kézíratai, okmányai, várak tervei és katonai jellegű rajzai, katonai érdemeket fölsoroló s czímerében régi hadi öltözetet mutató armálisok, (melyek már jegyzékbe vannak foglalva), továbbá a műemlékek országos bizottságának s a bécsi Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale-nak, a magyarországi várakra vonatkozó eredeti fölvételei, rajzai és képei.

Elvül mondandó ki végül, hogy az összes korszakokban, de

különösen az első időszakokban, hol leggyérbek a tényleg meglevő emlékek, az anyag és a viszonyok alakulásához képest, művészi alkotásokkal, szoborcsoportozatokkal és festményekkel pótlandók a netaláni hézagok, hogy az egyes hadtörténelmileg is nevezetes és dicső emlékekben gazdag korszakok képe mindig kellőleg kidombróttassék, s főlemelőleg hasson a szemlélőre.

Mindezekben egyelőre tervezetünk főbb elveivel s a kivitelre vonatkozó lényegesebb javaslatainkkal beszámoltunk.»

E tervezet elolvasása után nem lehet kétségünk az iránt, hogy a történelmi főcsoportban a magyar hadviselés történetét föltüntető hadtörténelmi csoport lesz az ezredeves kiállítás egyik legfényesebb, legérdekesebb és legtanulságosabb csoportja.

Alig lesz a kiállításnak csoport-bizottsága, mely a kiállítandó tárgyak iránt annyira tájékozva lenne, mint a hadtörténelmi csoport, mit nemcsak a részletes tervezet, de dr. Szendrei Jánosnak e füzetekben folyamatban levő czikke is elégségesen bizonyít s így a hadtörténelmi csoportbizottság idejekorán eljutott föladata második részéhez, mely abból áll, hogy a fölkutatott anyagot, a kiszemelt tárgyakat kiválassza, összegyűjtse.

A nyári szünet, mely alatt csoportbizottsági ülések tarthatók nem voltak, e második föladat megkezdésére volt szánva. Dr. Szendrei János előadó, kit a honvédelmi miniszter Ő Nagyméltósága, méltányolva a hadtörténelmi csoport kiállításának nagy fontosságát, szabadságolt s hogy erejét és munkásságát kizárólag a kiállítás ügyének szentelhesse, a szolgálat alól egész a kiállításig fölmentett, már a nyár kezdetén körútra indúlt, hogy fölkeresse az ország műzeumait, a magyar főurak kastélyait, folytatva ott a kutatás, összeírás és gyűjtés nagy munkáját, melyet a külföldön már az elmúlt évben — e folyóirat közleményei szerint — oly szép sikerrel megkezdett.

E körútjának eredményéről az őszi ülésen fog beszámolni, mit majd legközelebbi füzetünkben fogunk közölni.

A hadtörténelmi csoport elnöke és előadója részéről tehát megtörtént minden lehető s ha a kormány, mely a kiállítást rendezi, a csoportbizottságot megfelelően támogatja, nevezetesen a tárgyak összegyűjtését, megszerzését — úgy a bel- mint a külföldön —

minden rendelkezésre álló eszközzel elősegíti, a szükséges anyagi segílyt idejekorán rendelkezésre bocsátja, úgy a csoport-bizottság bizonyára eléri a czélt, hogy nemzetünk régi hadi dicsőségét méltón mutassa be, s kivívja azt, hogy a kiállítás látogatói, magyarok és idegenek egyaránt, kegyelettel hajoljanak meg a magyar nemzet ezeréves multja előtt.

Végül még csak azon óhajtásunkat fejezzük ki, vajha a kiállítandó tárgyak egészben, vagy legalább legnagyobb részben *megtartatnának a nemzet számára*, összegyűjtve és állandóan kiállítva a *Magyar Hadtörténeti Múzeumban*, és az a nemzetnek, kivált a nemzet ifjúságának búcsuhelyévé, a hazaszeretet, a haza dicsőséges multja iránti kegyelet állandó kútforrásává, iskolájává váljék.

RÓNAI HORVÁTH JENŐ.